

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

MONOGRAFIJA O ZGODOVINI SLOVENSKE SLOVSTVENE FOLKLORE

COBISS: 1.18

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.31.1.12](https://doi.org/10.3986/JZ.31.1.12)

Marija Stanonik, *Dva pramena slovenske besedne umetnosti: prepletanje slovstvene folklore in literature od antike do današnjih dni*, Ljubljana: Založba ZRC, 2024, 553 str.

Akademikinje Marije Stanonik, doktorice znanosti s področij literarnih ved in teologije, upokojene redne profesorice za slovstveno folkloristiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (1995–2017) in Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru (1998–2009), mentorice mnogim generacijam študentov ter dolgoletne sodelavke Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU (1974–2012) ni treba posebej predstavljati. Poleg številnih znanstvenih člankov, strokovnih in drugih prispevkov, uredniškega dela idr. bi izpostavila podatek, da je v letih 2000 do vključno 2024 skoraj vsako leto izdala znanstveno monografijo (skupno 22), v istem obdobju pa je izšlo še sedem njenih strokovnih monografij.

Rdeča nit znanstvenega raziskovanja Marije Stanonik je problematika slovenske slovstvene folklore. Pionirska so njena prizadevanja za utemeljitev slovstvene folkloristike kot samostojne vede z lastnim predmetom, terminologijo in metodologijo – nasproti etnologiji kot družbeni vedi – kakor tudi za umestitev slovstvene folkloristike med jezikoslovje in literarno vedo (*Teoretični oris slovstvene folklore* (2001), *Slovstvena folkloristika med jezikoslovjem in literarno vedo* (2004)). Interdisciplinarni značaj in hkrati organsko povezanost med vsemi tremi je prikazala v monografiji *Interdisciplinarnost slovstvene folklore* (2008). Najnovejša znanstvena monografija *Dva pramena slovenske besedne umetnosti: prepletanje slovstvene folklore in literature od antike do današnjih dni* pa dokazuje, da o tem nikoli ni nehala razmišljati, nasprotno, še naprej je odkrivala nova dejstva na podlagi izčrpnih analiz že obravnavanih besedilnih virov, prezrtih besedil in najnovejših odkritij. Monografija je obsežna in prinaša avtoričine znanstvene razmisleke predvsem iz zadnjih dvajsetih let: večina od 17 študij je bilo prvič objavljene v letih od 2003 do 2023, štiri razprave pa so strokovni javnosti na razpolago

Andreja Legan Ravnikar ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-1334-1360>

prvikrat (gl. Kazalo s seznamom objav, 551–553). Pripravo znanstvenih prispevkov so spodbudili različni aktualni jubilejni dogodki (npr. *Zbornik o Janezu Svetokriškem*, 2000, *Jože Tomažič*, 2006, *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, 2022, *Simčičev zbornik*, 2023) ali tematski kongresi (Obdobja: *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 1981, *Obdobje realizma v SJKK*, 1982, *Slovenski roman*, 2003, *Slovenska kratka pripovedna proza*, 2006), le trije so izšli v slovenskih znanstvenih revijah (*Bogoslovni vestnik*, *Traditiones*, *Slavistična revija*). Avtorica je vsebino najnovejše monografije zasnovala diahrono, prispevke pa je razdelila v tri tematske sklope: I Teorija in predzgodovina, II Antika, III Slovenska literatura s podsklopoma: 16.–19. stoletje in 20. stoletje.

Prvo poglavje, *Razmerja med slovstveno folkloro in literaturo glede na žanrsko problematiko*, je znotraj prvega tematskega sklopa izbrano nadvse premišljeno. Namreč, tudi bralca, ki se strokovno ne ukvarja ne z eno ne z drugo vedo, spretno uvede v problematiko razmerja med folklovnimi in literarnimi žanri², kar opredeljujejo njune razločevalne tipološke lastnosti, tako z diahronega kot s sinhronega vidika. M. Stanonik na podlagi soočenja tujih dognanj, predvsem D. S. Lihačova (1972), terja nov premislek o slovenski besedni umetnosti.³ Trdi, da je v razvoj slovenske literature treba enakovredno vključevati tudi cerkveno slovstvo in slovstveno folkloro, zavedajoč se, da gre za dva samostojna žanrska sistema, ki se med seboj vzajemno dopolnjujeta. Seveda je pogoj za sprejem omejenega modela, da se razbije ponekod še živ predsodek, da cerkveno slovstvo in slovstvena folkloro ne sodita k besedni umetnosti, kar je posledica poudarjanja t. i. slovenskega zamudništva. Sprašuje se, ali so žanri zgolj slovstveni pojav ali pa na njihov nastanek vplivajo tudi zunajliterarni vzroki, koliko sta žanrska sistema slovstvene folklore in literature samostojna ali v dinamičnem razmerju in ali izginotje posameznih folklovnih žanrov v določenih družbenih plasteh izzove nastanek novih literarnih žanrov. Drugi del govori o razmerju med sistemoma s sinhronega vidika, pri čemer se avtorica naslanja na strukturalista A. Jollesa (in naslednike), ki je jezik, slovstveno folkloro in literaturo primerjal s tremi agregatnimi stanji.

Drugo poglavje, *Literarnozgodovinski vidik slovstvene folklore*, prinaša stališča slovenskih literarnih zgodovinarjev o slovstveni folklori in jih sooča s svojimi. Če se je F. Kidrič raziskovalno posvečal zgolj ljudski pesmi, A. Slodnjak in J. Pogačnik že priznavata celoten sistem slovstvene folklore, toda le kot osnovo za oris duhovnega razvoja naših prednikov. I. Grafenauer je »enakovredno upošteval oba pramena besedne umetnosti: tako slovstveno folkloro kot literaturo«

2 Žanr avtorica opredeljuje kot sistem samo tistih lastnosti, ki jih imamo za pomembne v obravnavanih delih in se zato kot manj pomembne prezrejo v dobro drugih, ki so prepoznavne in bistvene za strukturo posameznega dela (po Hrabák 1977). Poimenovanje žanr avtorica uporablja zato, da se izogne terminološko neenotni rabi pojmov vrsta in zvrst.

3 Besedna umetnost je nadrejen izraz za obe veji besedne umetnosti: slovstveno folkloro in literaturo.

(Stanonik 2024: 48). B. Merhar in M. Matičetov pod naslovom *Ljudsko slovstvo* odkrivata posebne zakonitosti slovstvene folklore. Avtorica slovstveno folkloro v vrhunskih primerih vključuje v besedno umetnost (tematologija, žanri, tekst, stil in jezik), ne pa v literaturo (ali etnologijo), ker se ne sme enačiti z literaturo (»kar je v literaturi stil, je v slovstveni folklori žanr«). Sicer pa meni, da literarni zgodovinarji, ki se zavzemajo za vključitev slovstvene folklore v literarno vedo, »zmeraj končajo z vplivi ljudske pesmi na literaturo, kvečjemu se spomnijo še na tematologijo, ne priznajo pa ji lastne entitete« (str. 59). Če v jezikoslovju obstaja frazeologija kot samostojna veda za tako podrobno področje kot so fraze/frazemi (o tem bi bilo mogoče razpravljati, frazeologija je kvečjemu podpodročje leksikologije, op. avtorice recenzije), si po mnenju avtorice samostojnost še toliko bolj zasluži celoten sistem folklornih žanrov, bolj in prej znotraj literarne vede kot etnologije. Najprimerneje pa je, da jo jemljemo kot interdisciplinarno vedo, saj je zaradi svoje polifunkcionalnosti v slovstveni folklori estetska funkcija samo navzoča, medtem ko je v literaturi edina ali vsaj prevladuje.

Stičišča slovstvene folklore in literature je pravzaprav avtoričino nastopno predavanje za redno profesorico na FF UL (2009). V njem podaja strnjen pregled sobivanja slovstvene folklore in literature od začetkov do danes. Govori o prehajanju sestavin slovstvene folklore v literaturo (literarizacija), ki dobivajo nove konotacije, npr. folklorni obrazci A. Bohoriča v protestantizmu; za Jerneja Kopitarja so bile v predromantiki folklorne pesmi možnost za potrditev narodne identitete; v romantiki je bila zelo cenjena mitologija; slovenska moderna prepoznava v slovstveni folklori veliko simbolno vrednost. Pomembno je avtoričino odkritje na podlagi najnovejših raziskav, da je slovstvena folkloro žanrsko, motivno, sporočilno in oblikovno na novo oživela in doživlja v slovenski literaturi pravo renesanso.

Znotraj drugega tematskega sklopa v prvem poglavju pritegne pozornost *Starogrški motiv v slovenski slovstveni folklori: lesena skleda (Aarne-Thomson 98b)*.⁴ Avtorica primerja literarni različici na slovenskem etničnem ozemlju, tj. Vodnikovo »pergodbo« (1796) in Leseno skledo M. Valjavca (1848), ter štiri folklorne različice, ki so bile najdene tudi zunaj današnjih državnih meja: Poljanska dolina (1961), Terska dolina (2004), Prlekija (2006) in Ohio (2016). Neupravičeno se avtorici zdi, da v šolskih berilih nekritično prevladujeta prevoda iz Grimmovih pravljic ali Tolstoja, naše gradivo pa dokazuje, da je lahko slovstvena folkloro umetniško bolj prepričljiva od (prevodne) literature.

Tri tisoč let star motiv o otropitvi otroka sega v krščanski, antični in judovski kulturni krog. Kontinuiteto izkazuje iz časa pred Kristusovim rojstvom (npr. Jeremijeve besede v Škofjeloškem pasijonu iz 18. stoletja), v 19. stoletju (gl. Jetniške

4 Opomba v naslovu znotraj oklepaja ni nikjer pojasnjena.

v *Slovenskih narodnih pesmih* K. Štreklja) in celo v obdobju druge svetovne vojne, ko sta bili na naših tleh najdeni dve gorenjski in dve primorski pesmi. Na novo ga je oživila slovenska proza (F. Lainšček, 2013).

Naslednje poglavje, *Interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v slovenski slovstveni kulturi*, želi uzavestiti, kako je posamezne sestavine Svetega pisma vsrkala vase tudi slovenska slovstvena folklor. Načini prevzemanja so različni: od citatnega prevzema, ki se tudi kontekstualno ujema s svetopisemskim sporočilom, do svobodne obdelave motiva, ki se lahko obrne v ironijo in šalo. Manj opazna je možnost, ko ne gre le za prevzemanje snovi, ampak tudi za sprejemanje strukture oblikovanja posameznih pripovedi. Z žanrskega vidika prepoznamo frazeme, rekla, pregovore, šale, tudi širše razvite motive, ki postanejo del posameznih povedk in pravljic.

Raziskovanje avtorice o slovanskih blagovestnikih v poglavju *Ciril in Metod kot naslednika znamenitih dvojic v mitologiji, besedni umetnosti in zgodovini* je pokazalo, da se njuno poslanstvo v splošno slovensko zavest ni ukoreninilo, čeprav sta to hoteli prikazati obe strani v slovenskem narodnem gibanju v 19. stoletju. Nobeno od znanih besedil s slovenskega jezikovnega prostora ne ustreza opisu svetniške legende, kaj šele merilom o njej. Da avtorici nič ni ostalo skrito, dokazuje tudi analiza dveh najnovejših štirivrstičnic, nekakšnih izštevank s preloma v 21. stoletje, ki bi jih lahko uvrstili v otroško slovstveno folkloro. Objavljeni v prvi knjigi iz serije *Enci benci na kamenci* (Roman Gašperlin) so na pamet znali tudi moji otroci ...

V tretjem tematskem sklopu zaradi odmevnosti prispevka v tujini izstopa prvo poglavje *Slovenski pregovori v Bohoričevi slovnici Arcticae Horulae – prva znana zbirčica pregovorov v narodnem jeziku na svetu*. Po skoraj 500 letih prihaja v zavest, da je bilo legendarno leto 1584 posebno tudi za pregovore iz antičnega in judovskega kulturnega kroga v slovenščini.⁵ Poleg besedišča in povedi iz vsakdanjega življenja in dela je paremiološki delež v Bohoričevi slovnici po mnenju avtorice svojevrsten dokument laičnega mišljenja Slovencev v 16. stoletju, njihovih lastnih skušenj in spoznanj, ki so se vsakodnevno preverjala v stikih s sebi enakimi, z nadrejenimi in naravo.

Ravnina konteksta v baročnih pridigah Janeza Svetokriškega obravnava kontinuiteto motivov slovstvene folklore iz obdobja protireformacije in baroka v današnji čas, najti pa je tudi vzporednice med tedanjim in današnjim obdobjem. Strnjeno gradivo nudi predvsem možnosti za študij vprašanja folklorizacije, kar sta vsak ob svojem predmetu obravnave dobro opazila že N. Kuret in J. Koruza.

5 Sporočilo o njih je tako presenetilo madžarsko paremiologijo, da so avtoričin članek o slovenskih pregovorih (Slovene Proverbs through the Time, *Acta ethnographia Hungarica*, 2000) ponatisnili (Slovene Proverbs through the Time, »*Igniculi sapientiae*« (János-Baranyai-Decsi Festschrift), Budapest, 2004).

Medtem ko pri folklornih pesmih skušajo avtorji slediti načelu substitucije (njim nevšečne pesmi se trudijo zamenjati s takimi, ki po njihovih kriterijih povzdigujejo duhá), pri proznih folklornih žanrih tak postopek ni tako dognan. Avtorica odkriva, da v naukih za življenje obstaja odpor proti starodavnim verovanjem, to je vsebini posameznih folklornih žanrov, na drugi strani pa imajo prav zgodbe s kočljivo vsebino marsikdaj vzgojno poanto.

Poglavje *Uganke kot paradni žanr v razsvetljenstvu* v obsegu 50 strani je najdaljše besedilo v monografiji in prvikrat dosegljivo strokovni javnosti. Njegova priprava je terjala ogromno časa, potrpežljivosti in zbirateljske žilice pri iskanju in obravnavi gradivskih virov. Avtorica ugotavlja, da medtem ko so bili odločilni razlogi za nastanek slovenskega slovstva v protestantizmu in katoliški obnovi verske narave, v razsvetljenstvu ta vidik stopi v ozadje celo pri duhovnikih in redovnikih, kot sta bila M. Pohl in V. Vodnik, ki sta pisala poljudne priročnike za vsakdanje praktično življenje in delo svojih rojakov. S folklorističnega stališča je obdobje razsvetljenstva najbolj zaznamoval pojav ugank, povezanih z motiviko zemlje in narave, rastlinstva in živalstva ter človeka v telesnem in duhovnem smislu (prehrana, hišna opravila, poklici in dejavnosti, predvsem v ruralnem okolju). Avtorica navaja presenetljivo ugotovitev, da je Pohl objavil nad 132 ugank, pod psevdonimom so namreč izšle *Kratkočasne uganke inu čudne kunšte iz Bele šole* (1788), v katerih odkrivamo celo sledove ugank iz antičnega in svetopisemskega kulturnega kroga. Za Vodnika navaja avtorica 86 »vganovavk/vganovalk/vgank«, objavljenih v pratikah ali ohranjenih v rokopisu. Podobna tematika se nadaljuje tudi v 43 ugankah J. N. Primca iz dvojezičnega berila *Nemško-slovenske branja* (1813). Presenetil me je podatek, da je zelo plodovit slovenski ustvarjalec ugank tudi vzhodnoštajerski pisec P. Dajnko s 125 in več »uganjkami«, ob upoštevanju dejstva (tudi pri prejšnjih treh piscih), da ni mogoče nedvoumno ugotoviti, koliko je njegovih lastnih, koliko ugank je Dajnko našel med ljudstvom in koliko jih je morda preoblikoval (»polikal«). Objavljene so v slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache* (1824), v dodatku s slovenskimi kratkimi besedili za vaje v branju in prevajanju za začetnike (Dajnko 1824: 25–337). Avtorica je uganke teh avtorjev, razvrščene po tematskih sklopih, zapisovala citatno, celo v originalnem črkopisu (dajničici). V drugem, krajšem delu poglavja so popisana izrazna sredstva, npr. jezikovna igrivost na glasovni, oblikovni, besedni in skladenjski ravni. Anagrami, besedne igre (homonimija), antropomorfizacija, oksimoron, premetenke so značilni za M. Pohlina. Vodnikove uganke so bolj enotne, v njih pa rad zastavlja šaljiva vprašanja. Pri Primcu izstopata personifikacija in paradoks, medtem ko ima Dajnko najraje zvočno interferenco dveh vprašanj in pomanjševalnice. Na primeru »uganke o uganki« je izpeljana primerjava medbesedilnosti in kontinuitete med vsemi štirimi avtorji, prav tako na teme prvorojenstvo, človek, mlin, polž idr. V 19. stoletju so

bile uganke objavljene pod različnimi imeni, npr. »zastavice«, ker se uganke »zastavljajo«, kontinuiteto pa je nadaljeval A. M. Slomšek.

Poglavje *Vprašanje romantične mitološke teorije pri Slovencih* predstavlja oris bistvenih značilnosti romantičnih gledanj na mitološko problematiko pri Slovencih. Oblikovala so se pod vplivom nemških romantikov, ki jim je skupno, da so mit uvrščali med poezijo in zgodovino (J. G. Herder, F. W. Schelling, J. Grimm idr.). Kot ugotavlja avtorica, je duh časa sprožil živahno zanimanje za mitologijo v klasičnem pomenu besede, vendar to gibanje ni bilo enotno: izviralo je iz različnih pobud in imelo različne cilje. Za prvo smer je značilno zbiranje; poglavitna lastnost druge je konstrukcija, saj se je bolj opirala na samovoljne in domišljajske predstave o slovenski in slovanski mitologiji kot na znanstveno neoporečna dejstva; tretja smer teži v znanstveno interpretacijo. Toda kolikor je folklorno mitološko gradivo veljalo za vir, ki naj pomaga rekonstruirati prazgodovino, avtorica meni, da je šlo za mitizacijo mita oz. mitologije. Na drugi strani je literatura »mit kot dejstvo enotnega, zaokroženega sveta ali modela mišljenja stalno razdirala, ga v bistvu demitizirala in tako vedno znova dokazovala, da je njegov obstoj nasproti zgodovini mogoč le na način poezije« (Stanonik 2024: 224).

Janez Trdina in folklorizem kot literarni model je drugo najboljše poglavje monografije. Po uvodni predstavitvi treh vrst obdelav slovstvene folklore pri predhodnih literarnih zgodovinarjih – (a) vsebinsko nespremenjena snov je podana v čim bolj dognani obliki, (b) dodajanje motivov, kar privede do mozaične zgradbe, (c) oživljanje folklorne snovi s perečo družbeno problematiko (Paternu 1965: 46–47) – avtorica omenjene trditve preverja na podlagi teorije folklorizma. Natančno definira slovstveni folklorizem,⁶ nato pa podrobno razčlenjuje Trdinovo delo *Pri pastirjih na Žabjeku*. Izbira naslova (ki ga Trdina sam ni dodal!) ustreza zgoraj navedeni pokrajinski pripadnosti. Bajka, basen, povest, pravljica in pripovedka so za J. Trdino zgolj sopomenke, kar ne ustreza prizadevanju slovstvene folkloristike za precizno in enumno terminologijo. M. Stanonik v obravnavanem besedilu dokazuje rabo poljubne žanrske terminologije (domača pravljica : tuja pripovedka), spremembe v izbiri konteksta (tj. okolja pripovedovanja) in teksture (tj. razporeditve sestavin pripovedi), pri čemer Trdina pravi, da mu pri zapisovanju ni šlo le za snov, temveč tudi za način, kako jih tedanji rod pripoveduje.⁷ Največji delež analize predstavlja vprašanje medbesedilnosti, tj. navezovanje obravnavanega, natančno motivsko razčlenjenega besedila na druga besedila. Trdina sicer ugotavlja, da stara duhovna kultura izginja, toda v duhu »slavjanofilskih

6 Folklorizem nastane takrat, ko je folklorni pojav iztrgan iz avtentičnega okolja in prvotnih nosilcev; ob izgubi lokalne pripadnosti mu je dodeljena vloga pokrajinske ali narodnostne prepoznavnosti; izbirajo se le posamezne sestavine iz obstoječe tradicijske kulture; prvotno se podajajo v izvorni obliki, kasneje pa predelujejo zaradi estetskih idr. potreb (Stanonik 2024: 230).

7 Avtorica poudarja ugotovitev sodobne slovstvene folkloristike, da je zbiranje proze v zaostanku zato, ker je zaradi narečij njeno zapisovanje zahtevnejše.

prizadevanj« pokaže na še vedno živo ustvarjalnost v prvotni veji besedne umetnosti, njene estetske razsežnosti in znanstveno pomembnost.⁸ O svojih zapiskih je Trdina zapisal, da jih je »treba brati cum grano salis«.

Na vprašanje, vsebovano v naslovu poglavja *Poseganje v slovstveno folkloro – znamenje ustvarjalnosti ali nemoči*, končnega odgovora še ni dala niti literarna zgodovina niti slovstvena in glasbena folkloristika. Tekstologi, specialisti za folklorna pesemska besedila, se spoprijemajo z vprašanjem, do kod se govori o redakciji, od kod naprej o predelavi, kje se začne prepesnjevanje in kdaj uporabiti pojem stilizacija. V prvem delu avtorica predstavlja tuje poglede na avtorsko poseganje v slovstveno folkloro na primeru nemškega jezikovnega prostora (Jacob in Wilhelm Grimm) v soočenju s Kleinpaulovo Poetiko (1870). Brata Grimm sta s pomočjo številnih različic in predelav zbrane pravljice poenotila, standardizirala ter hkrati popularizirala in približala otrokom. Navzven enaka dejavnost Franza Xaverja von Schönwertha se je od bratov Grimm bistveno razlikovala: zbirateljsko se je omejil zgolj na rodno Bavarsko; pripovedovalce v narečju je z darilci in pogostitvami iskal pri nižjih slojih, ker da so manj podvrženi šoli, literaturi in mestnemu življenju; njihove zgodbe je zapisoval, kakor jih je bil slišal. Zato je njegovo delo veliko bolj primerno za znanstvene analize. Avtorica navaja različne razloge za posege v slovenska folklorna pesemska besedila, kot so: moralni vzroki, estetsko poustvarjanje, jezikoslovni vidiki. Izpostavila je tudi priporočila S. Škrabca kot specialista za izreko slovenskega jezika, naj bo narodno blago pisano natanko po izreki, ne glede na knjižni pravopis, zapisuje naj se tudi s posebnimi diakritičnimi znamenji, pri čemer naj zapisovalec pazi na akcent. Zahteva več natančnosti v glasoslovju, oblikoslovju in sintaksi (npr. piše o rabi nedoločnega člena, ki ni germanizem). Pri poljudnih izdajah Škrabec dopušča posege v folklorna besedila (npr. metrika pri pesništvu). Z utemeljitvijo, da je treba otroku približati folklorno snov v njemu dostopnem jeziku, na podoben način predeluje (iz arhivov ali objav dostopno) prozno folkloro tudi Anja Štefan. Besedilca, opremljena s sličicami, objavlja v otroških glasilih (Ciciban, Cicido).

Naslednje poglavje, *Vprašanje realizma v slovenski folklori pripovedi*, izpostavlja avtoričino ugotovitev, da je bolje govoriti o elementih realističnosti, ki se lahko pojavljajo tudi v slovenski slovstveni folklori v 19. stoletju, kot o realizmu kot literarnem nazoru in stilnem obdobju znotraj folkloristike. Čim močnejše je mitično jedro folklorne pripovedi, tem bolj se ga »realizem« trudi razbiti s komentarjem, ki je racionalna spremljava pripovedi. Analiza treh folklornih pripovedi kaže, da je človekovo osamosvajanje od mitičnega sveta najprej možno na področju volje, sledi področje čustev in občutij (afektov) ter nazadnje mišljenja.

8 Pri tem se avtorica sklicuje na delo Logar 1957, ki pa ni navedeno v seznamu virov in literature.

V podenoto tretjega sklopa poglavij *Slovenska literatura* sodijo razprave, ki se nanašajo na problematiko folklornih pojavov v slovenski literaturi 20. stoletja. Kot najbolj reprezentativna nastopa Cankarjeva pripovedna proza, in sicer v poglavju *Merharjeva in Ocvirkova interpretacija folklornih pojavov v Cankarjevi literaturi*. Avtorica pri komentiranju analiz Cankarjevega opusa v naslovu navedenih urednikov njegovih *Zbranih del* govori o dveh vrstah simbolov: predmetnih (reističnih) in poosebljenih (antropomorfnih). Predmetni izgubljajo prvotni lesk, npr. židane rute danes nimajo več take cene kot v njegovem času. Nasproti predmetnim so antropomorfní simboli bolj nedotakljivi. Na podlagi štirih simbolov v Cankarjevi literaturi (Lepa Vida, Peter Klepec, Kralj Matjaž in Kurent) A. Ocvirk ugotavlja bistvene duševne poteze slovenskega človeka, ki jih avtorica povzema (Stanonik 2024: 340): **(a)** hrepenenje po nedosegljivem, neutešeno kopnenje, iz katerega izvira elegičnost kot temeljna poteza slovenske poezije; **(b)** slovenski mesijanizem – ideja odrešenja in ideja milosti, ko bo konec trpljenja in čakanja; **(c)** navzkrižje med voljo in močjo, od tod slovenska »cagavost«; **(č)** slovenski pesimizem izhaja iz slovenskega fatalizma (prim. mit o desetem bratu), češ da bo odrešilna ura napočila sama od sebe, od tod nenehna želja po pozabi (pijanost); **(d)** razkol med resničnostjo in hrepenenjem, umetnostjo in življenjem, umetnikom in občinstvom. Prav Cankarjeva umetnost vsebuje vse simbolne oblike slovenstva. Avtorica opozarja na aktualnost spoznanj tudi za današnji čas.

Poglavje *Starožitnosti v Finžgarjevi literaturi* predstavlja prvikrat objavljeno razpravo. V uvodu se avtorica strinja z rdečo nitjo delovanja F. S. Finžgarja, kakor ga je opredelil F. Koblar kot urednik njegovih *Izbranih del*, tj. **(a)** ljubezen do doma in domače pokrajine, **(b)** zvestoba veri staršev in **(c)** slovenska narodna zavest, pri čemer se Finžgar sklicuje na Sveto pismo (prim. Mt 15,22–28). Narodna zavednost je bila odločilna pri njegovi izbiri življenjskega poklica, njegovi sodobniki pa so cenili etično držo in občutljivost za čast njegovega poklica in stanu. Avtorica povzema, da so mu priznavali lep jezik, za kar je sam pripisoval zasluge domačemu okolju in prebivalcem Poljanske doline, ter dobro poznavanje nemščine in srbohrvaščine. Ko so se bili slednji nekateri v novonastali državi SHS pripravljeni podrediti, se je Finžgar skliceval na F. Prešerna in sveta brata Cirila in Metoda. V besedni umetnosti se je preizkusil v literarnem (priložnostne pesmi), mladinski književnosti in literaturi. Avtorica je za analizo izbrala dve deli, ki sta prostorsko umeščeni na Gorenjsko in vsebujeta v njegovi literaturi največ etnoloških in folklornih motivov. To sta mladostna pesnitev Triglav in večerniška povest Gostač Matevž, v kateri avtorica prepoznava vse tri klasične panoge etnologije: družbeno, materialno in duhovno kulturo. V materialno kulturo spadajo kmečko gospodarstvo, planinska paša in pastirske kočé, oblačilna kultura ter prehrana. V družbeno kulturo sodijo letne šege, predvsem ob veliki noči, življenjske šege (od otroštva prek svatbenih šeg do smrti) in delovne šege. Iz duhovne kulture

je vključena le slovstvena folklor (folklorni obrazci, folklorne pesmi, folklorne pripovedi). Finžgar je namreč med pastirji na visokogorski paši zapisoval njihove stare zgodbe. Kako je to potekalo, je ohranil v več različicah. Na njihovi podlagi je nastala Makalonca, zbirka štirih literariziranih pravljič. Makalonca je prejela visoko oceno I. Grafenauerja, ki pa jo je težko sprejeti brez pridržka. Avtorčina splošna ugotovitev je, da kompozicija upošteva folklorno poetiko (ki je očitna predvsem z upoštevanjem števila tri v ponavljanju), toda vezivo med variantami v posameznem besedilu je šibko, tako da deluje razvlečeno in je premalo koherentno (Stanonik 2024: 408).

Slovenska avtorska/knjižna pravljičica v prvi polovici 20. stoletja – na poti k literarjenju je poglavje o primerjavi med žensko in moško pisavo v obdobju od konca prve do začetka druge svetovne vojne. Od avtoric prvenstvo zasluži Sonja Sever, ki folklorno motiviko pretanjeno vnaša v svoje pisanje. Moški avtorji Juš Kozak, Ludvik Mrzel in Miško Kranjec se ji v tem pridružujejo vsak s svojo poetiko in ne le socialno, temveč tudi razredno opredeljeno. Avtorica odpira vprašanja in nakazuje nove možnosti pri raziskovanju tiste slovenske literature, ki vsebuje tudi folklorne sestavine v obliki predelav, obdelav in drugačnih funkcij folklornih motivov ali zgolj folkloremov.

V poglavju *Sinkretičnost v ustvarjanju Jožeta Tomažiča* avtorica prepoznava, da je »romarski godec« nova figura, ki jo J. Tomažič uvršča v slovensko folkloristično zavest. Omenjen motiv in motiv nenavadnega slikarja sta izviren primer sinkretične umetnosti. J. Tomažič je kot dober poznavalec slovstvene folklore vsaj na domačem terenu in njen poustvarjalec prestopil h gledališču. »Morda je prav prostorska sposobnost povezovanja različnih sestavin, kar gledališče vsekakor zahteva, Tomažiču pomagala uspešno preplesti jih tudi zgolj na ravnini teksta« (Stanonik 2024: 463). Avtorica poudarja, da je velikanska škoda, da slovstvena folkloristika z avtorjem ni prišla v stik, ko je bilo še mogoče.

V poglavju *Po sledih nastajanja folklor v literaturi Louisa Adamiča* avtorica na podlagi pregledanih del ugotavlja, da je L. Adamič slovstveni folklori naklonjen, vendar ne na nekritičen ali sentimentalni način. Sprejema jo, kadar folklor poleg jezika in kulture podpira samozavest in zgodovinsko ukoreninjenost neke skupnosti, vendar lahko enostranska navezanost nanjo ovira pogumnejše in svobodnejše odločitve. Novo in posebno pri Adamiču je, da ga ne zanima samo folklorni pojav sam na sebi, ampak ga poskuša osvetliti čim bolj poglobljeno v njegovem psihološkem, sociološkem, ekološkem, zgodovinskem in politološkem kontekstu, celo po estetski učinkovitosti. Opazen je njegov smisel za humor, ki po eni strani omogoča distanco in notranjo svobodo do tistega, s čimer se človek oz. skupnost ne strinja ali mogoče tudi ne razume, po drugi strani pa sprošča človekovo napetost, da lažje premaguje trde življenjske razmere. Avtorica meni, da morda Adamiču pri tem pomaga, ker folklorni svet dojema in tudi primerja z

ameriškim načinom mišljenja ter morda prav zato odkriva lastnosti, ki se doma-čemu opazovalcu lahko izmuznejo, ker so mu preveč vsakdanje. Vsaj v tukajšnji zvezi je njegovo stališče bolj stališče raziskovalca družbenih pojavov – tako tudi folklornih – in njihova interpretacija ameriškem bralcu kot pa stališče literarnega ustvarjalca, ki si prizadeva zgolj za estetsko delovanje svoje umetnine. Za sloven-sko in jugoslovansko folkloristiko so lahko še posebej koristna njegova neposre-dna zapažanja ali posredna pričevanja o koreninah slovstvene folklore v nedavni preteklosti, o razlogih za njen nastanek in širjenje, o njenih družbenih kompen-tah in o pojavih, ki slovstveno folkloro določajo kot proces za razliko od tistih definicij, ki jo razumejo kot predmet.

Poglavje *Literarizacija folklornih pojavov v slovenskem romanopisju iz druge polovice 20. stoletja* predstavlja daljši, pregleden prispevek po izbranih romanih, izdanih v zadnjih petdesetih letih prejšnjega stoletja. Na tem mestu je treba izpo-staviti nekaj terminoloških opredelitev pojmov s področja slovstvene folklore, ki jih uporablja avtorica. Z literarizacijo poimenuje tiste postopke v besedni umetno-sti, ko literarni ustvarjalec avtorsko v svojo ustvarjalnost prenaša sestavine slo-vstvene folklore: folklorne motive, stileme (folkloreme) in drugo jezikovno gradivo, kompozicijska pravila itd. Nato avtorica skuša povleči rdečo nit o lite-rarizaciji od začetkov slovenske literature do danes, za prikaz možnosti o njenem raziskovanju pa analizira romane iz 20. stoletja: J. Kozak, *Lesena žlica* (1947), E. Kocbek, *Tovarišija* (1949), I. Potrč, *Na kmetih* (1953), C. Kosmač, *Pomladni dan* (1954), P. Zidar, *Sveti Pavel* (1965) in *Slovo* (1986), L. Kovačič, *Deček in smrt* (1968), M. Kranjec, *Strici so mi povedali* (1974), F. Lainšček, *Raza* (1986), M. Tomšič, *Zrno od frmentona* (1993), S. Vuga, *Opomin k čuječnosti* (1997) in D. Jančar, *Katarina, pav in jezuit* (2000). Avtorica za kratkim teoretičnim prikazom umesti obsežno empirično analizo na naslednjih področjih: **(a)** ravnina teksture (jezikovna tekstura, dramatizacija teksture), **(b)** institucija sprejemalca, **(c)** rav-nina konteksta (kraj in čas, družbeni kontekst, predmetni kontekst, emocionalni kontekst, jezikovni kontekst), in **(č)** ravnina teksta (drobna slovstvena folklor, folklorne in druge pesmi, folklorne in drugačne pripovedi). Raziskava je pokazala, da je z vidika folkloristične teorije najbolj temeljito obdelana kategorija pripo-vedovanja v ravnini teksture: Kozakovi pripovedovalci so dobrodošli preganjalci dolgčasa, Kocbekovi prav tako, le da je med njimi kontekstualna in intelektualna razlika. Kompozicija Potrčevega romana je zasnovana na retrospektivni zgodbi, ki jo v nočeh brez spanja pripoveduje jetnik svojemu tovarišu. C. Kosmač in M. Kra-njec razvijata svoja romana na podlagi pripovedi, ki ustvarjajo in vzdržujejo kon-tinuiteto posamezne rodbine. Navedene pisateljske različice upovedenih pripove-dovalcev in njihovih sprejemalcev nadkriljuje Drago Jančar, ki na pot v Kelmorajn pošlje malce čudaškega oča s Ptuja (Tobijo) in na njegovem dvoboju z zgodbarjem Joklom iz Landshutta utemelji klavрни polom slavnih romanj iz južnih avstrijskih

dežel v severno nemško deželo. Sama avtorica je izpostavila, da manjka analiza, kakšna so stičišča med slovstveno folkloro in literaturo v poetiki, zato to poglavje razume predvsem kot napotek za nadaljevanje dela na tem področju.

Zadnje poglavje, *Funkcija folklornih motivov v Simčičevem romanu Poslednji deseti bratje*, je kronološko najnovejši prispevek avtorice, pripravljen ob stoti obletnici rojstva akademika Zorka Simšiča. Avtor je v svoj roman *Poslednji deseti bratje* tako rekoč skril roman *Desetnica Marjetica*. Neučakani bralec ga zlahka prezre; zgodba vložnega romana je namreč tako samostojna, da bi čisto lahko izšel posebej. Analiza je pokazala, da je romanopisec zvest baladni strukturi pesmi *Desetnica* in da se od nje razlikuje z motivom večnega popotnika Ahasverja. Vse do konca se z desetim bratom sprašujeta, kakšen je višji namen in pomen njunega tavanja. Iskanje odgovora na smisel življenja je v skritem središču obeh romanov: »Pravijo, da je človeku šele tik pred smrtjo dano videti, zakaj in čemu ga je Bog poslal na svet« (Simčič, *Poslednji deseti bratje*, str. 648–649). Kot skrivnost dojemajo svojo življenjsko pot tisti Simčičevi begunci in izgnanci, ki želijo ostati zvesti svojim koreninam, pri čemer se marsikdo izgubi. Simšič se pokloni Panoniji kot nesojeni zibelki slovenstva, govori o malodušnosti Slovencev na Koroškem in mesijanski ideji o »vesoljnem občestvu narodov«, a na prvem mestu je »naš duh v svojstveni slovenski obliki na Tržaškem« (Simčič, *Poslednji deseti bratje*, str. 593). V romanu pomembno domoljubje se med drugim ganljivo naslanja na prekmurski kalendar in molitvenik »vu starom szlovenszkom jeziki na hasek szlovenskoga národa«. Avtorica se sprašuje, ali je samo na Slovenskem znana posebna oblika slovesa od domače zemlje ali spomina nanjo: tudi sama je namreč poslala prgišče zemlje in vejico iz žirovskega gozda žirovskemu rojaku v Avstralijo, ko je sporočil, da je smrtno bolan. Tudi pri naših izgnancih, ki so med drugo svetovno vojno morali v Nemčijo, so znani taki primeri.

V sklepnih misli avtorica izpostavlja več vsebinskih poudarkov: tarnanje nad zamudništvom v razvoju literature pri Slovencih, ki je po njenem mnenju povsem odveč; da je npr. enajsta šola pod mostom folklorna tradicija in ne Cankarjeva iznajdba; da so Vodnikove pesmi, objavljene v starejših in mlajših virih, zapisane neenotno, starejše v bohoričici, mlajše v gajici, kar se lahko problematizira idr. Pomembno se mi zdi avtoričino zavedanje, da kakor so za raziskovanje slovstvene folklorne nujne metode iz literarne vede, so lahko tudi folkloristične metode koristne za raziskovanje literature. Splošna ugotovitev je, da avtorica Marija Stanonik z monografijo nadgrajuje in dopolnjuje premisleke o prevrednotenju slovstvene folklorne kot besedne umetnosti, ki spremlja človeka od nastanka jezika v narečjih, od nastanka pisave v govorjenem jeziku in tudi v današnjem urbanem, ne le ruralnem okolju. Vitalnost avtoričine raziskovalne misli dokazuje njena neobvladljiva radovednost, ki jo žene v raziskovanje novih strokovnih izzivov.

Kaj lahko še povemo po prebrani monografiji? Na koncu pogrešam imensko kazalo, ki bi povečalo uporabno vrednost monografije za raziskovalce in splošno javnost, ter tudi kazalo terminologije s področja slovstvene folklore. Ne povsem dosledno je izpeljana struktura posameznih poglavij, kjer na koncu ponekod manjka sklep (npr. v poglavju *Stičišča slovstvene folklore in literature*), drugje je lahko ali precej obsežen ali skoraj telegrafski. Morebitna predhodna ali prva objava za poglavjem ni vedno navedena (npr. *Vprašanje realizma v slovenski folklorni pripovedi*), koherenco posameznih poglavij pa nepotrebno prekinja vsakokratno navajanje virov in literature. Ker nekatera starejša poglavja pričakovano slonijo na starejših teoretičnih raziskavah, pogrešam dopolnitev z najnovejšimi tujimi raziskovalnimi spoznanji kakor tudi soočenje z raziskavami mlajših generacij slovenskih raziskovalcev (prim. nadgradnja obstoječega prispevka iz *Slavistične revije* v poglavju *Slovenska avtorska pravljica v prvi polovici 20. stoletja*). Pri starejših jezikovnih virih se poleg originalnega zapisa zaradi večje časovne oddaljenosti za sodobnega uporabnika priporoča vsaj prečrkovanje v sodobni črkopis, v opombah pa znotrajjezikovni prevod starinskih, zastarelih ali narečnih besed. Skozi celotno, res obsežno besedilo bi v morebitnem ponatisu priporočila skrbnejši jezikovni pregled lektorja in korektorja (zatipki), ki je glede na podatke v kolofonu v prvi izdaji umanjkal.